

## СРПСКИ ДОБРОВОЉЦИ ИЗ БОСАНСКЕ КРАЈИНЕ КОЛОНИСТИ У ВОЈВОДИНИ (1914–1941) – ЖИВОТИ, СУДБИНЕ

**Сажетак:** Рад говори о Србима из Босанске Крајине – добровољцима српске војске и колонистима насељеним после Великог рата (1914–1918) у војвођанским областима. Истраживање иде ка микроисторији, ка човеку на чијем животу се преламају велики историјски потреси Првог светског рата, поратне промене држава и граница и који учествује као колониста у колонизацији тзв. северних крајева (Банат, Бачка, Срем, Славонија, Барања) у организацији Краљевине Југославије. Рад фрагментарно осветљава животне судбине добровољаца и колониста из околине Дрвара, Ливна, Гламоча, Босанске Крупе, Босанског Петровца који су се доселили у банатска и бачка села Банатски Душановац, Сириг, Банатско Ново Село, Чуруг, Банатско Карађорђево и Павлиш.

**Кључне речи:** Босанска Крајина, Америка, аустроугарска војска, Русија, добровољци, колонизација.

**П**рва југословенска држава Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (СХС) створена је на простору где су живеле бројне националне мањине. Нова држава је посебно велико неповерење имала према Немцима и Мађарима, што је била последица тек завршеног Првог светског рата, односно њихове вековне доминације током заједничког живота са Србима у Аустроугарској монархији. Додатну нестабилност је донео дуготрајан процес формирања границе нове јужнословенске државе према Мађарској у периоду 1918–1921. године. Коначна стабилизација је дуго изостајала јер су несловенски народи били изузети из процеса аграрне реформе у Краљевини СХС. Ово је умногоме утицало на згуснутост социјалних, националних и културолошких конфликата на овом простору у периоду 1918–1941. године.

Резултати пописа становништва из 1921. године рефлектовали су неповољну етничку слику за Краљевину СХС на простору данашње Војводине. То је био један од разлога да се у Бачкој, Барањи, Банату и Срему изврши колонизација становништва које је новој држави показало и доказало своју верност. Колонисти су долазили из редова српских ратних ветерана, добровољаца из динарских крајева Краљевине СХС и српских оптаната из Мађарске. Јужнословенско становништво на простору данашње Војводине између два светска рата није имало ни релативну већину, док је српско становништво било у мањини. Предуслов за колонизацију у тзв. северним крајевима било је спровођење аграрне реформе, при чему су се процеси колонизације и аграрне реформе преплитали и били међусобно условљени. Надеоба земљиштем српских добровољаца из Првог светског рата, бивших аустроугарских држављана, произлазила је из одлуке

српске владе од 17. марта 1917. године „да се југословенским добровољцима који се боре у српској војсци, ако су уврштени у ред бораца, даје пет хектара земље, а ако су у реду небораца по три хектара. Југословенски борци не губе право на ову награду ни у случају ако би од добијених рана или тежих болести преминули, као последица ратних напора, делимично или сасвим постали неспособни за војну службу“<sup>1</sup>

На простору данашње Војводине и Барање југословенска држава је основала укупно 99 колонија, које су биле густо распоређене уз југословенску границу са Румунијом и Мађарском, у њеној дубини или у општинама у којима је мађарско становништво било доминантно. Добровољци међу којима је део њих био са простора Босанске Крајине долазили су у данашњу Војводину у недовољно организованом, неусловној и нехуманој колонизацији. Дуго су живели у привременом смештају, у тескобним и нехигијенским условима у зградама мајора бивших велепоседника, били су изложени болестима, масовном умирању деце, неприлагођени условима живота и рада у равници, без пољопривредних радила, семена и стоке, са надељеним земљиштем чији су власници постали тек у другој деценији колонизације. Колонисти су показали знатну виталност, формирали су своја домаћинства и нова насеља на ледини, организовали јавни и друштвени живот, изградили школе. Називима својих насеља добровољци су обележили простор насељавања и своју националну и историјску улогу на просторима Бачке и Баната (Степановићево, Ветерник, Танкосићево, Карађорђево, Бачки Соколац, Бачко Душаново, Мишићево, Александрово, Александров Гај, Војвода Бојовић, Војвода Степа, Банатско Аранђелово, Банатски Душановац, Банатски Соколац, Банатско Карађорђево, Милетићево, Путниково, Хајдучица). Њихова насеља представљала су симболе Краљевине Југославије и знак свих промена које су се догодиле у Војводини као резултат Великог рата.

**Вучен Бајић** из Мокронога код Дрвара мобилисан је у 4. босанскохерцеговачку регименту чије је средиште био Мостар. Из Мостара 5. октобра 1914. године Вучен Бајић кренуо је у Беч где је пролазио обуку у касарни Рудолф. Као војник 6. марш-компаније, 10. марта 1915. године кренуо је из Беча на руски фронт у Галицију. Ова јединица кретала се преко Кракова, Јенђева, Трнопоља и Лублина.

Срби у аустроугарској војсци у првој згодној прилици предавали су се руској војсци. Вучен Бајић то је учинио 10. августа 1915. године за време борби између Кајземира и Новог Александра када се цела чешка марш-компанија предала на левом крилу војничке формације уз плех-музику. Вучен Бајић и Срби Сушак и Којадиновић приморали су штапског официра Ерцега да преда руској војсци њихову јединицу.

Срби из заробљеничких логора у Русији јављали су се у добровољце српске војске. Вучен Бајић се у добровољце пријавио у пријемном логору у Дарницама код Кијева. Око 500 пријављених добровољаца пребачено је у Харков, а 30. септембра 1915. године добровољци су пребачени у пријемни логор за добровољце у вароши Јелец у Орловској губернији. Око 2.000 добровољаца налазило се у Јелцу и 9. јануара 1916. године. Добровољци су у Одесу послали учитеља Николу Бабића из Гламоча и

<sup>1</sup> Милан Мицић, *Развијтак нових насеља у Банату (1920-1941)*, (Нови Сад: Војвођанска академија наука и уметности, 2013), 24.

он се 5. фебруара 1916. године вратио у логор у српској униформи. Воз са српским добровољцима из Јелеца 15. фебруара 1916. године доспео је у Одесу и они су смештени у касарни Кантини завод у улици Баљшаја Арнаутскаја.<sup>2</sup>

У Одеси су борци Прве српске добровољачке дивизије од априла до августа 1916. године пролазили обуку. Вучен Бајић је постао војник 3. чете 1. батаљона 2. пешадијског пука Прве српске добровољачке дивизије.<sup>3</sup> Обука је била непотпуна, војници су били различитог здравственог стања и физичке спреме, виши официри били су активни официри српске војске који су дошли са Крфа а нижи официри бивши аустроугарски официри ратни заробљеници Срби, Хрвати, Словенци и Чеси. Наоружање добровољаца било је слабо. Поред руске униформе и српске шајкаче, добили су заплењене некавалитетне аустроугарске пушке манлихерке и 150 метака по пушци без шаржера, тако да су пушке у борбама морали користити као једнометке и решавати борбе са елитним бугарским пуковима прса у прса, на бајонет.<sup>4</sup>

Прва српска добровољачка дивизија употребљена је у борбама на Добруцанском фронту као део румунско-руских снага у борби против немачких, турских и бугарских јединица. У свом ратном дневнику о борбама у Добруци у лето–јесен 1916. године Вучен Бајић је записао:

„На сектору североисточно од мог првог победоносног јуриша пао сам тешко рањен од топовских гелера, а да нисам осетио никакав тежак бол, него неко нестајање. И када сам се после пола сата повратио к себи никога код мене нема а са мном је цео вод био и водни официр потпоручник Узелац. Устао сам и пошао према једној камари сламе, у близини кукурузног поља, али је ударила крв на нос, уста и уши, а не могу ваздух да повратим и само се гушим, гушим.“<sup>5</sup>

Каплар Станић из Приједора и Гојко Коњевић из Бањалуке успостављајући везу на линији фронта наишли су на непомично тело Вучена Бајића. Лева страна тела била је сасвим размрскана, лева плећка уништена, сва ребра смрскана. После рањавања Вучен Бајић нашао се у руској болници у Ростову на Дону, па у болницама у Москви и Кандалакши код Мурманска, где је био борац Допунског батаљона, и тек 5. августа 1919. године искрцао се са лађе која је довезла добровољачки Допунски батаљон у дубровачку луку Груж.<sup>6</sup>

По завршетку Великог рата Вучен Бајић је добио земљиште на поседу Алтруистичке банке у Рогендорфу на пружи Велики Бечкерек – Жомбољ у Банату. Како је изгледао долазак колониста у Рогендорф описао је у свом дневнику:

„25. октобра 1921. године добио сам решење Министарства војске Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца о додели добровољачке земље у селу Рогендорфу, сада

<sup>2</sup> Приватна архива Михаила Бајића, Нови Сад.

<sup>3</sup> *Истио*.

<sup>4</sup> Детаљеније код: Милан Мицић, *Незайамљена дивизија: српски добровољци у Русији: 1914–1918*. (Ново Милошево: Банатски културни центар, 2016).

<sup>5</sup> Приватна архива Михаила Бајића, Нови Сад

<sup>6</sup> *Истио*.

Банатском Двору, где сам са женом Бојом и ћерком Видом од годину дана, у наручју населио. Тачно на Бадње вече 6. јануара 1923. године, када је цича зима стегла, а ја ни куће, ни кућишта.<sup>7</sup>

Колонисти из околине Дрвара, Гламоча, Билеће и Требиња, око 100 породица, формирали су колонију Банатски Душановац, и 1925. године општина Рогендорф променила је име у општину Банатски Душановац. Вучен Бајић био је један од најугледнијих људи у новом насељу и постао је први председник општине Банатски Душановац и председник аграрне заједнице у колонији која је колонисте снабдевала кредитима за набавку грађе и црепа, пољопривредних радила, музне и вучне стоке, алата, семена и хране. Вучен Бајић и колонисти водили су борбу за заступником Алтруистичке банке Јакобом Лохом који је покушавао да спречи колонизацију, као и са лошом и подводном земљом 4. и 5. класе коју су добили као насељеници. Као председник општине жалио се Савезу аграрних заједница за Банат 7. априла 1930. године на поступак заступника банке који није дозвољавао колонистима да откупе зграде дворца, већ „продаје зграде Швабама и Мађарима из околних општина по дупло мањој цени од оне коју дају колонисти. Из општине Масторт купили су бивши дворца грофа Рогендорфа, као и већи део зграда које руше и доносе у своје места 40–50 км“ и на то да „заступник велепоседника Јакоб Лох на све могуће начине ради да нас расели, јер од 293 компетенције остало је једва 112“.<sup>8</sup>

Тешкоће су имали колонисти приликом градње кућа и формирања насеља, тако да се ново насеље формирало постепено током треће и четврте деценије XX века. Вучен Бајић је 21. маја 1934. године известио Савез аграрних заједница за Банат о стању колониста и оснивању насеља, и истакао да „један број колониста се налази у зградама које се руше, а један број је озидвао куће и покрио“.<sup>9</sup>

Међу колонистима било је недоумица о сврсисходности опстанка сиромашне општине, а недоумице су биле појачане унутрашњим сукобима у колонији. Тако је на седници Општинског одбора општине Банатски Душановац 10. јуна 1939. године донесена одлука да се од житеља Банатског Душановца Мише Дамјанова откупи плац за градњу општинске зграде, што је изазвало подељена мишљења у колонији. Колонисти Никола Вучуревић, Гаврило Руњевац, Андрија Спаић и Бојан Келић 14. августа 1939. године упутили су захтев Дунавској бановини да дође до спајања општина Банатски Душановац и Банатски Двор. Писмо гласи:

„Село има 900 душа и 3.300 јутара лоше земље; већи део становништва жели да се споји са општином Банатски Двор или Бегејски Свети Ђурађ да би лакше сносили општинске терете, јер би администрација и пословање било јефтиније, а општински буџет био би мањи. То не иде на рачун општинских одборника и председника општине Вучена Бајића. Има још један разлог који руководи председника општине Бајић Вучена да се купи тај плац; ми смо наине тај плац желели да купимо ради подизања цркве. Вучен Бајић није изабран за председника Црквене општине и то

<sup>7</sup> Исто.

<sup>8</sup> Архив Војводине (АВ), Фонд 119 Савез аграрних заједница за Банат (Ф119), кутија 47, Банатски Душановац.

<sup>9</sup> АВ-Ф119-47.

му је јако криво те сада хоће да онемогући црквени одбор у његовом настојању на подизању цркве и то на тај начин што би Црквеном одбору онемогућио куповину овог плаца а другог погодног плаца за подизање цркве у нашем селу нема. Ако Министарство пољопривреде има расположивих средстава за помоћ општини Банатски Душановац, онда би у првом реду требало ту помоћ дати за друге сврхе као што је: канализација хатара, подизање здравствене установе, задружног или Соколског дома, те за друге социјалне, националне и витешке потребе.<sup>10</sup>

Председник општине Вучен Бајић 16. септембра 1939. године дао је одговор на иницијативу из села да дође до спајања две општине и својим противницима у колонији рекао:

„Раније у више махова тражено је од претпостављених власти, да се општине сједине у једну општину, а пошто је то зависило од пристанка општинског одбора, то се никако није могао споразум постићи, јер је један донео одлуку, да се сједине једна општина са другом а други је донео одлуку противну, тако да и данас општине функционишу као самосталне али административно заједно, што је у њиховом интересу, јер заједнички носе трошкове одржавања истих а тако исто тако носе и плаћају припадности чиновника... Општински одбор донео је одлуку о куповину кућишта на којем би се евентуално подигао општински дом у којем би се могле сместити разне хумане институције, па и сама општина, јер је садања општинска зграда у Банатском Душановцу у трошном стању а премалена за потребе општине... Ако би општина откупила то кућиште, могла би дозволити да се на једном месту тога кућишта подигне црква а на другом месту хумане институције“.<sup>11</sup>

Очигледно да је сукоб у колонији долазио на завичајној основи око позиционирања колониста и колониистичких група у новом насељу. Вучен Бајић био је вођа већинске босанске завичајне групе у насељу, а његови опоненти потицали су из околине Требиња, сем Бојана Келића који је био српски оптант из Мађарске. Судари међу завичајним групама у процесу оснивања нових насеља били су константна појава јер су се у лошим условима колонизације у новим насељима окупљали колонисти и добровољци српске војске из различитих крајева Краљевине Југославије.

**Крстан Барош** родио се у Сајковићу код Ливна. На почетку рата, у лето 1914. године био је мобилисан у 4. босанскохерцеговачки пук чије је седиште било у Мостару и упућен је на руски фронт у Галицију. Тамо је био заробљен. У Козлову, у Русији, где је био сабирни логор за Србе аустроугарске заробљенике који су се пријавили у добровољце српске војске, Илија Шуњка из Врбице код Ливна срео је Крстана Бароша:

„Мој познаник из дјетињства прије на дан дошо у Козлов и то уну бараку, неко му код кувине казо заме и он одма полетијо да ме тражи. Кад је ушо унутра он је пита заме и јесам ту а они су му рекли: Ено га горе спава. Тако је он скочијо мени на горње палаче. Он је отиша одма четрнаесте и у прву борбу ступио и каже ми да је одма трећи дан прешо Русима... Крстан Барош је бијо добар мајстор. Стално је правио

<sup>10</sup> АВ, Фонд 126 Краљевска банска управа Дунавске бановине, Друго управно одељење (Ф126/2), а.ј. 55605/939.

<sup>11</sup> Исто.

неке рамове и продавао и мени каже нећеш ићи до девет сати. И тако сједимо, разговарамо о нашој прошлости, о врбичким вировима и гајевима, о чувању коза и прелу и све што је прошло. И он рече: Сједи ти сад ћу ја доћи да нам донесем нешто за вечеру. Он оде и донесе саламе бјелок љеба. После вечере донесе чај.<sup>12</sup>

Сусрет земљака и познаника у Козлову, у Русији, био је срдачан и емотиван. Разговор о прошлости, о детињству и младости у Ливањском пољу и за Крстана Бароша и за Илију Шуњку био је прилика да изађу из тегодне и тескобне јаве рата, заробљеништва и неизвесности. Боравак у Русији, у заробљеништву, утицао је и на свакодневне навике војника из Босне па и Крстана Бароша – угледајући се на Русе, они су почели да у оброчима користе чај.

Крсто Барош је постао војник 3. пука 1. српске добровољачке дивизије. Учествовао је у тешким борбама на Добруцанском фронту које су вођене у лето–јесен 1916. године против бугарских и турских трупа. У тим борбама Крсто Барош из Сајковића рањен је 19. октобра 1916. године.<sup>13</sup> Након рањавања је отишао у руске болнице на лечење, али ране са фронта биле су тешке и преминуо је у Русији 1917. године где је и сахрањен.<sup>14</sup>

По завршетку Великог рата на име погинулог Крстана Бароша земљиште у Чуругу, у Бачкој, добио је његов отац Раде Барош. Међутим, аграрна администрација Краљевине Југославије Крстану Барошу из Сајковића одузела је земљиште, парцела бр. 226/20 у Чуругу, решењем бр. 11.626/34 из 1934. године због ненасељавања. На његово име издато је добровољачко уверење 22. фебруара 1935. године бр. 1.620/35. Крстан Барош погинуо је 1917. године, а 27. септембра 1935. године његовом оцу Радету Барошу као наследнику добровољачког права додељена је парцела бр. 226/20, која је претходно била одузета.<sup>15</sup> Међутим, иста парцела је 30. маја 1935. године раздељена као повишица земљишта добровољцима насељеним у Чуругу Митру Павићу из Хргуда код Стоца – 2 к. ј. и 1.100 кв. хв, Данилу Мрковићу из Бјелине код Невесиња – 4 к. ј. 200 кв. хв, и Петру Вуцељи из Прекаје код Дрвара.<sup>16</sup>

Раздеоба исте парцеле и две различите одлуке Комисије за ликвидацију аграрне реформе из Новог Сада које су се међусобно правно поништавале доводиле су колониште у животне ситуације које су могле за последицу имати међусобне сукобе насељеника. Одузимање земљишта погинулом добровољцу била је слика позиције добровољаца и њихових породица и односа аграрне бирократије према њима која је била састављена од бивших аустроугарских чиновника.

**Петар Болтић** из Трубара код Дрвара, добровољац српске војске, све време трајања колонизације 1921–1941. године био је у недоумици да ли да се пресели у Банат или да остане у старом крају.

Са женом Девом рођ. Шушиловић доселио се на велепосед Ладислава Баћањија

<sup>12</sup> *Зайис Илије Шуњке*, свеска бр. 3 (необјављени рукопис), приватна архива Милоша Вујичића, Нови Сад.

<sup>13</sup> Архив Удружења ратних добровољаца 1912–1918, њихових потомака и поштовалаца Београд (АУРДБ), Пописник добровољаца 3. пука Прве српске добровољачке дивизије – оверен препис из Војног архива.

<sup>14</sup> АВ, Фонд 126/3 Пољопривредно одељење Дунавске бановине (Ф126/3), а. ј. 48535/935.

<sup>15</sup> АВ-Ф126/3-48535/935.

<sup>16</sup> *Исто*.

у Банатском Аранђелову, и то на Стари мајур који се налазио на ободу села. Ту је живео у велепоседничком зградама у привременом смештају. Од лоших услова живота, несигурне колонизације и недовољне здравствене заштите Деви и Петру Болтићу од катара у желуцу 20. јула 1926. године преминуо је син Душан.<sup>17</sup> Тај догађај појачао је у Петру Болтићу стање несигурности и привремености на месту насељавања од којег се није могао ослободити.

Петар Болтић је био угледан члан заједнице у формирању у Банатском Аранђелову која се састојала од српских добровољаца из Дрвара, Босанског Петровца и Босанског Грахова и оптаната из Мађарске, највише из Сирига. Био је изабран за члана Организационог одбора за подизање споменика краљу Александру I Карађорђевићу у Банатском Аранђелову, а 16. децембра 1934. године изабран је за благајника. Ипак, био је у недоумици да ли да се стално насели, а лоша и подводна земља добијена код Банатског Аранђелова појачавала је његову сумњу. Године 1936. налазио се у Трубару јер му је одузета земља услед ненасељавања у Банатском Аранђелову, што значи да се он непрекидно кретао између Баната и Босне.<sup>18</sup>

Коначно, 1937. године намењен је земљиштем на поседу политичке општине Банатско Ново Село, у јужном Банату. У малој колонији на рубу села добио је кућни плац и 4 к. ј. земље. Потпуном земљишном компетенцијом од 8 к. ј. и 1.100 кв. хв. није намењен јер је очигледно на крају колонизације недостајало слободног земљишта. Његова породица сместила се привремено у кирију и до 1941. године он у новој средини није успео да изгради кућу. Жалио се 15. децембра 1940. године да „кућу није подигао пошто је сиромашног стања већ станује с породицом по нездравим становима“.<sup>19</sup>

**Јован Јовица Вујичић** родио се у Врбици у Ливањском пољу. Када је почео Велики рат 1914. године, мобилисан је у аустроугарску војску. У Ливну се у јесен 1914. године појавио оглас у којем је наведено да је Јован Вујичић погинуо на руском фронту. Вест о погибији Јована Јовице Вујичића Илија Шуњка из Врбиче чуо је у заробљеништву од Јове Иветића из Бојмунте 1915. године у заробљеничком логору у Вороњежу.<sup>20</sup> Тако су се у ратном метежу ширили гласови о људима јер аустроугарске војне власти нису знале шта се догодило са војницима који су нестали, а вести о погибијама војника из једног краја биле су честе и највише могуће.

Јован Вујичић је заједно са Костом Вујичићем у борбама аустроугарске и руске војске био заробљен у лето 1914. године и две године провео је у руском заробљеништву у Сибиру. У Одеси Илија Шуњка срео је Јована Вујичића који се у Сибиру пријавио у добровољце српске војске и био, вероватно, у припремном логору у Тјумену на западу Сибира. Коста и Јован Вујичић дошли су током маја–јуна 1916. године из Сибира у великој партији добровољаца српске војске сакупљеној у сибирским заробљеничким логорима. Физичко и здравствено стање добровољаца који су долазили из сибирских логора у Одесу било је веома тешко. О томе сведочи добровољац Милан Вакањац у свом дневнику: „После два дана Милисав доведе још две стотине кршних, али мршавих и

<sup>17</sup> Архив Месне канцеларије Банатско Аранђелово, Магична књига умрлих 1921–1941.

<sup>18</sup> АВ-119-42 Банатско Аранђелово.

<sup>19</sup> АВ-119-49 Банатско Ново Село.

<sup>20</sup> *Зайис Илије Шуњке*, свеска бр. 3 (необјављени рукопис).

испаћених добровољаца који су дошли из логора где су прележали тешку болест. Одмах су легли и заспали на земљи, а сутрадан су пошли на вежбалиште где им је комадант приговорио да млитаво корачају, а они крај мене скупили обрве и напрегли последње снаге... Очито да нас српски официри још нису довољно упознали, као ни наш другачији менталитет, мада и здрави и болесни добровољци прижељкују дубље упознавање“ – описао је добровољац Милан Вакањац прве додире српских официра и добровољаца бивших заробљеника и аустроугарских војника.<sup>21</sup>

Илија Шуњка, добровољац из Врбнице код Ливна, на следећи начин описао је свој сусрет са Јованом и Костом Вујичићем у Одеси:

„Прође неколико дана, кажу да се вормира четврти пук и да је из Сибирије дошо један баталијун и док сам чу зања јесма док је дошла недиља отишо и тамо код њи. Кад тамо нађем оба Вујичића Косту и Јовицу. Они толико су били сретни и весели али ми кажу да је неко долазијо од нашек баталијуна и да им је казо заме. Е богами давно је била 1914. јули мјесец да смо се растали... И ево живи опет се састајемо и одма ме оба питају имаш ли новаца, ако немаш ми имамо. Ја кажем: није Бог зна да имам али имам колико треба. Ту смо сједили, причали о рату и како смо зиму презимили. Они су две зиме презимили у Сибирији. Већ мрак, ја оћу да иђем. Коста каже кад смо се видели и да тако одеш и оде донесе саламе, бјелок љеба. Онда оде и донесе чај и права гозба. Спомине се Петровача. Осо Јовица ништа не пропушта. Њему није ни за Карпате, ни за Галицију ни Пољску, ни две године живота у Сибиру само козе и овце и чобановање. Ја и Коста само се смијемо“<sup>22</sup>

Сусрет сељана из Врбнице у Одеси, на обали Црног мора, био је дирљив. У непознатој земљи, у условима рата и промене униформе и државе чином добровољства, још је више зближавао људе који су се познавали. Чин блискости био је заједнички оброк и дуг разговор. Утисци рата били су снажни и Јован Вујичић је причао о предратном времену као о времену безбрижности јер његов сељанин Илија Вујичић био је човек предратних година и мирног времена.

Јован Вујичић се нашао у 4. пуку 1. српске добровољачке дивизије. Прве борбе и судар са бугарском коњицом доживео је почетком септембра 1916. године у боју код Добрича у јужној Добруци, простору између Црног мора и Дунава, заједно са Костом Вујичићем и Николом Росићем, такође српским добровољцима из Ливањског поља. Илија Шуњка, добровољац из Врбнице, то је у својим сећањима описао на следећи начин:

„Кад су се одмакли од села за два километра и то је било око четири сата они су ишли у колуни. Водник је ишао поред њи. Кад се њима помоли један ескадрон коњаника. Они су мислили да су Козаци, они на друго нису, мислили. Ишли су у колуни све док нису дошли једни другима на сто метара а може бити и ближе. Кад су Бугари тргли своје сабље и завикали: Ура, за царство Булгарије и у стријелце

<sup>21</sup> Милан Вакањац, *Немојте нас заборавити: ратни дневник српског официра добровољаца у Првом светском рату* (Београд: Институт за савремену историју: Удружење ратних добровољаца 1912–1918, њихових потомака и поштовалаца, 2000), 141.

<sup>22</sup> *Зайис Илије Шуњке*, свеска бр. 3 (необјављени рукопис).

коње. Овима нашим све је било касно. Било је, падај по земљи, брани се стојећи. То је био први вод прве чете првог баталијона четврток пука и у томе воду била су оба Вујичића, Коста и Јовица, и Нико Росић из Челебића.

Трећи дан ка сам се састо шњима они причају свој несретни случај и како су страдали од бугарске коњице. Коста ми показује своју пушку куд је Бугарин три пута ударио по њојзи сабљом. Он је као активни аустријски војник учио да се брани од коњаника и то је учио сваки који је служио код Швабе. Он ми каже:

Ја сам држо за обарач али нисам имо времена, бранио сам се и подмећо пушку а под његову сабљу. Четврти пут кад је замано ја сам окино. Он се сагано по коњу и окрено од мене и ја не знам шта је било шњим. Погледа мало напријет кад један с коња удара једнок младића по глави и по рамену. А ја потего с леђа. Он паде по коњу. Није далеко коњ летио и он се свали. Ја приђе моме младићу. Кад он мртав. То је био један Ерцеговац и љевшег момка није било у нашој чети и каже ми да су четири била посјечена и неколко било рањени највише по рукама и глави. И кажу и наш подпоручник некако се бранио. Јовица каже: Ја леги и пуцај, брани се. Он наћеро коња; или у њга илу у коња главно је да се он одмакне одмене<sup>23</sup>.

Јован и Коста Вујичић и Никола Росић учествовали су тако у неравноправној борби са бугарском коњицом. Искуство и знање обученог војника које је стекао у аустроугарској војсци Јовану Вујичићу је спасило живот иако је један његов друг, добровољац из Херцеговине, изгубио живот пред његовим очима у тој бици. У том доју у Добруци доживео је блиско осећање смрти и сазнање о крхкости човека у бици, у рату.

По завршетку рата и борби на Солунском фронту на који је Јован Вујичић дошао преко Сибира, Далеког истока, Кореје, Хонгконга и Индијског океана, вратио се кући у село Врбицу у близини Ливна. Тај пут преко далеких земаља и мора описао је Илија Шуњака у својим сећањима:

„Лађа иђе и даном и ноћи, ништа немеш видети само небо над собом и морску пучину и десети дан долазимо у Сињапур. Али велика врућина кад смо дошли у Сињапур... Напоље да видим тај грат и тај нарот. Највише ме интресовало волови како су уваћени и како вучу кола и тако сам мало прошећо. Видим нема наши никок и бјежи у лађу. У лађи је било лијепо, сваки има свој креветић. То сам и прије реко. Јастуче под главом, све у реду, бању направили на горњем спрату, разапело цераду у квадрат четири метра по десет и по петнаест купа се. Ја смо и Јовица Вујичић и Раде Ерцек свако вече на лађи се купали... Осми дан дошли смо у Колумбу али је била велика жега. Било је строго забрањено гологлав изаћи“<sup>24</sup>.

У првим поратним годинама (1922. године) са још 36 породица српских добровољаца из Ливањског поља Јован Вујичић се преселио на велепосед Марије Сечењи у Вајској, у Бачкој, на Бођанску пустару, у близини села Бођана у велепоседничке зграде, у тескобни, привремени смештај јер колонисти нису добили куће већ нехигијенски смештај у помоћним зградама велепоседничких мајура. Године 1925. налазио се још на Бођанској пустари јер није, као ни други колонисти, добио плац за градњу куће. Година

<sup>23</sup> Исто.

<sup>24</sup> Исто.

1924. и 1926. излио се Дунав и уништио летину, њиве и мало имовине коју су колонисти имали. Година 1925. била је сушна. После поплаве 1926. године аграрне власти одлучиле су да населе колонисте из Бођана и Вајске на велепосед народно-црквеног добра у Сиригу код Темерина. Колонисти са Бођанске пустаре дошли су у Сириг у јесен 1926. године, а зиму 1926/27. провели су у привременим склоништима. Године 1927. Јован Вујичић добио је кућу коју је изградио обласни Црвени крст.<sup>25</sup>

**Марко Гверо** из Хозића код Гламоча као српски добровољац надељен је земљом на имању Алтруистичке банке из Будимпеште, у општини Рогендорф у Банату, на прузи Велики Бечкерек – Жомбољ. У привремен смештају у мајурским зградама доселио се 1922–1923. године, када се досељавала већа група српских добровољаца из околине Дрвара и Гламоча.

Услови живота на велепоседу пештанске банке били су тешки. Заступник банке Јакоб Лох све је радио да колонисте расели, додељена земља била је мочварна и подводна. Део колониста, међу којима је био и Марко Гверо, у јесен 1928. године решио се на нову сеобу, на велепосед исте банке у близини Великог Бечкереча, односно мађарског насеља Горња Мужља.<sup>26</sup> Тамо је земљиште такође било слагиносно и лоше, а насељеници су добили због тога 19 к. ј. земље.

Колонија Горња Мужља била је салашарска колонија. Насељеници, махом српски оптанци из Мађарске и Румуније, и 15-ак добровољачких породица живели су на салашима под редним бројевима, а укупно их је било 70 који су се простирали у тиским ритовима између села и реке Тисе.<sup>27</sup> Марко Гверо тако је почео свој нови живот и укључио се у аграрну заједницу у колонији. Није се двоумио да ли да остане у салашарском насељу, у тегобним условима живота. На скупштини аграрне заједнице 27. марта 1932. године истакао је да „није задовољан јер на лицитације за пашњак долазе Мађари који у надметању доводе чланове до високих цена“. У првој половини 1934. године Марко Гверо је још боравио на салашу у мужљанским ритовима, где се налази у записнику аграрне заједнице од 4. јуна 1934. године,<sup>28</sup> али га нема на списку колониста у колонији Горња Мужља од 6. септембра 1934. године који је саставила Комисија за ликвидацију аграрне реформе у Великом Бечкереку.<sup>29</sup>

У касно лето 1934. године Марко Гверо се са породицом вратио у колонију Банатски Душановац где су живели његови пријатељи и комшије из околине Гламоча и Дрвара јер без солидарности колониста није се могла преживети траума безусловне колонизације. Октобра 1934. године, када је кренуо на њиву, сазнао је вест о убиству краља Александра Карађорђевића у Марсељу и одмах се вратио у стан у којем је привремено живео.

Током пролећа 1935. године почео је да гради кућу у колонији, 12–13 година после почетка колонизације. Због тога је 23. априла 1935. године затражио 3.000

<sup>25</sup> Детаљеније код: Милан Мицић, Далибор Денда, *Сириг – корени, настанак* (Сириг: Удружење ратних добровољаца 1912–1918, њихових потомака и поштовалаца „Видовдан“, 2017).

<sup>26</sup> Детљаније код: Милан Мицић, *Колонија Банатски Душановац (1921–1941)* (Житиште: Библиотека „Бранко Радичевић“, 2021).

<sup>27</sup> Детљаније код: М. Мицић, *Развићак нових насеља у Банату (1920–1941)*.

<sup>28</sup> АВ-Ф119-60 Горња Мужља.

<sup>29</sup> Историјски архив Зрењанин (ИАЗ), Фонд 99 Комисија за ликвидацију аграрне реформе Петровград, к. Горња Мужља.

динара за градњу куће, као и да се његов дуг из аграрне заједнице у Горњој Мужљи пренесе на аграрну заједницу у Банатском Душановцу. Он и удовица Даница Колаковић, из Ковачина, код Требиња, 1940. године затражили су зајам за „поправку кућа које су склоне паду услед лошег набоја“,<sup>30</sup> што говори о лошем квалитету кућа које су колонисти правили, али и подводном терену у близини корита Старог Бегеја на којем је формирана колонија Банатски Душановац.

**Раде Ерцег** родио се у Врбици, у Ливањском пољу. Када је почео рат, мобилисан је у 4. босанскохерцеговачки пук са седиштем у Мостару. Аустроугарске војне власти упутиле су његову јединицу 1915. године на руски фронт, у Галицију. У једној борби јула 1915. године предао се Русима и отишао у заробљеништво. Где је био у Русији није познато, тек пре поласка у добровољце српске војске у Одеси боравио је у руској престоници Петрограду.

На добруцански фронт Раде Ерцег је упућен у јединици која је била допуна Првој српској добровољачкој дивизији, крајем септембра 1916. године, јер је она била знатно проређена у крвавим биткама против бугарске војске током септембра. Његов долазак у Добруцу у својим сећањима описао је његов пријатељ и мештанин Илија Шуњка, који је, као и он, између два светска рата био насељен у Сиригу, у Бачкој:

„Ту смо били на том Буљбуљском пољу до осамнаесток октобра.<sup>31</sup> И ту смо се лијепо провели и јопет су дошле три чете из Одесе на попуњење, јопет нами нису дали ниједнок. Тада је дошо Раде Ерцег. Он излете из строја кад угледа мене. Ту се љубимо и ја га питам оклен је дошо. Он каже: Из Петровгарда. Он мене пита када сам заробљен. Ја кажи: Трећи дан после тебе. Он би још пито али мора ићи у строј. Ја кажем: Бјежи, видиш да разбројавају. Имаћемо када о свему да се испричамо, још ако те додијеле у наш баталијун. Ја стојим и чекам ће ће Раду распоредити и видим да га западе у други баталијун, у другу чету. Ја му кажем: Баш ћеш код Симе Вулића. Ја шњим право пред Симин шатор и реко Симо дижи се ево сам ти дово Раду Ерцега. Он скочи и тамо наста љубљење. Ја кажем Сими: Ајде, кажи твоме нареднику да ти је ово комшија и да се нисте видели од тринаесте године. Он га запита, чојек му каже, исто неко иде с тобом под шатор. Мени је право, нарочито кад сте своји. Прет Симиним шатором горела је ватра. Већ је ноћ. Ја само шњима запричо нарочито са Радом о нашој прошлости. Како смо се растали у руској Пољској, скоро година и по. Па он се највише интересује које са мном заробљен од наши“.<sup>32</sup>

Тако је Раде Ерцег постао српски добровољац, војник 2. чете 2. батаљона 3. пука Прве српске добровољачке дивизије који је учествовао у борбама ове јединице на Добруцанском фронту током октобра и новембра 1916. године.

У пролеће 1917. године криза је захватила српске добровољачке формације које су се одмарале у околини Одесе после жестоких борби на Добруцанском фронту. Фебруарска револуција у Русији 1917. године донела је дубоке поделе у Русији. Бољшевичка пропаганда деловала је према српским добровољцима са паролама о

<sup>30</sup> АВ-Ф119-47 Банатски Душановац.

<sup>31</sup> Грешка Илије Шуњке. У питању је 18. септембар по старом, односно 30. септембар по новом календару (прим. аутора).

<sup>32</sup> *Зайис Илије Шуњке*, свеска. 4 (необјављени рукопис).

миру и додели земље урушавајући војничку дисциплину у овој јединици коју су сматрали делом руске царске војске. Маја 1917. године пред стројем дошло је до изјашњавања добровољаца да ли желе да остану у српској војсци.<sup>33</sup> Добровољачка војска се преполовила, а у чети Раде Ерцега ситуација је била још лошија по српску војску. Од деведест и три војника у чети је остало само њих тринаест. Он је тада рекао Илији Шуњи: „Било нас је деведесет и три, само нам остало тринаест... Само нам је најтеже, нас тринајст а неки коњи. Сваки има по три-четири коња, потраше нас“.<sup>34</sup>

Раде Ерцег је отишао 1917–1918. године са својим 3. пуком на Солунски фронт преко Јарослава, Сибира, Кореје, Хонгконга, Сингапура, Цејлона, Индијског океана и Суецког канала. Како је изгледао тај пут и шта је на броду преко далеких, источних мора радио Раде Ерцег делимично је осветлио Илија Шуња у својим сећањима описујући како су се он, Јован Вујичић и Раде Ерцег сваки дан купали у импровизованом базену на броду.

На Солунском фронту постао је војник Југословенске дивизије. Почетком маја 1918. године српски добровољци из Русије стигли су на Солунски фронт и до 15. септембра 1918. године, када је почео пробој Солунског фронта, време су провели у припремама за одлучујуће борбе. Илија Шуња је о томе писао:

„Ујутру одредише мене и Раду Ерцега да идемо први кано коначари. Једва смо стигли и било је пет сати кад смо дошли на планину. Видимо по оним пропланцима попети шатори. Питамо војника јели прва или друга чета. Они кажу ово је друга. Ми кажемо: То нами треба, ми смо додијељени другој чети и стигли смо прије да извјестимо дежурнок овицира и командира да наши иду и да ће стићи вечерас и да им се припреми што за вечеру... Ја кажем Ради Ерцегу: ајмо у шетњу да видимо како је тамо, тамо су коморције Тимочке дивизије... Одма говоре: Сјете. Ми сједошмо. Питају: Јесте ли ви добровољци, ви сте из Југословенске дивизије. Ми онако тијано: Па јесмо и видимо они спремају каву. Богами нећете док не попијете каву... Ви сте млади људи, ако останете живи море вам бити успомена с киме сте били и ће сте пили каву. Један пита: Има ли међу вама Личана? Ми кажемо: Има Личана, много снами. А они ће: Па какву вјеру Личани имају? Ја се мало уздржо, не реко ништа а Раде нако озбиљно: Па они нарочито имају своју личку вјеру и ниједан се томе није насмија“.<sup>35</sup>

Овај запис и доживљај Раде Ерцега и Илије Шуње сведочи о непознавању простирања српског народа код војника српске војске и уопште у Краљевини Србији, али и о поштовању које су уживали српски добровољци, држављани Аустроугарске монархије, од стране обичног српског војника који је прошао цео рат 1914–1918. године.

Пробој Солунског фронта догодио се септембра 1918. године. Раде Ерцег је учествовао у њему. Такође у сећањима Илије Шуње сачуван је један фрагмент о томе:

„Гледамо, дви машинске пушке без иједнога господара. Ја молим мок старог друга од дјетињства Раду Ерцега да узме једну јер је он бијо у Русији митралезац и то нишандија. Тамо је посто и каплар. Неки Љубомир Симић каже: Ја ћу узети ранац.

<sup>33</sup> М. Мицић, *Незайамљена бијка...*

<sup>34</sup> *Зайиси Илије Шуње*, свеска 5 (необјављени рукопис).

<sup>35</sup> Исто.

Исто бијо је Србијанац и каплар и много добар и дружеван чојек. Неки се јави Ради за помоћника“.<sup>36</sup>

Када се рат завршио, са великом групом српских добровољаца из Ливањског поља Раде Ерцег је дошао 1921. године на мајур Бођани код српског села Бођани, на имање Марије Сечењи у Вајској у близини Дунава, на западу Бачке. Његово име се 1925. године налазило на списку аграрне заједнице Бођани коју су основали колонисти из Ливањског поља.<sup>37</sup> После поплаве 1924. и 1926. године и суше 1925. године колонисти са пустаре Бођани преселили су се у Сириг код Темерина где је у сиришкој колонији Раде Ерцег формирао своју породицу. Његова породица је 1940. године имала шест чланова: ћерке Даницу (12) и Љубу (10), синове Ђорђа (6) и Бранка (4). Име његове супруге записано је нечитко.<sup>38</sup> Сва деца у породици Ерцег родила су се после пресељења из Бођана у Сириг, када је боравак на једном месту постао изванредан и када је егзистенција изгледала извеснија.

**Стојан Ковачевић** из Санице код Кључа доселио се у Банат, у општину Честерег, на Пал мајур, на прузи Велики Бечкерек – Жомбољ где је наделен земљом на велепоседу Чекоњића (35.000 к. ј.). Прву кућу је изградио 1923. године у колонији Банатско Карађорђево на ледини где се налазио кућни плац од 800 кв. хв. и стајала је усамљено на грофовом мајуру. Направио је кућу дрвнару, односно кућу из Босне пренео је у Банат бесплатним превозом железницом јер су услови на мајуру били тескобни и нехигијенски. Кућа дрвнара била је привремено решење и покушај да се у новим условима пренесе начин становања у родном крају. Кућа Ковачевића изграђена је у делу села који је касније у Банатском Карађорђевоу назван *босански крај* јер су се у том делу новог насеља сабирали колонисти из Босанске Крајине, највише из околине Кључа и Босанске Крупе.

Стојан Ковачевић је био виђен човек у новом банатском селу и првак Народне радикалне странке која је окупљала колонисте из Босне, Херцеговине, Баната и Боке которске. Колонисти из Лике, којих је било 70% у новом насељу, били су присталице Светозара Прибићевића и Самосталне демократске странке (самосталци). Колонисти из Лике били су владајући у општинској управи, а Стојан Ковачевић им је све време свог банатског живота (1921–1937) био опозиција.<sup>39</sup>

Као општински одборник био је активан на седницима општинске управе током 1932. године. На седници 6. фебруара 1932. године предлагао је да плата писмоноше у селу буде 350 динара месечно, што је усвојено, али други његов предлог о плати пољских чувара није усвојен, већ предлог да плата буде 1 кг пшенице и 1 кг кукуруза по к. ј. али да се задржи половина плате за осигурање штете.<sup>40</sup>

На општинским изборима 6. децембра 1936. године учествовао је као носилац

<sup>36</sup> *Зайиси Илије Шуњке*, свеска 7 (необјављени рукопис).

<sup>37</sup> АВ, Фонд 115 Савез аграрних задруга С.О.Ј, к. 90.

<sup>38</sup> АВ, Фонд 98, Комисија за ликвидацију аграрне реформе Нови Сад, к. 452, 454, 455, 457, 459, 469.

<sup>39</sup> Милан Мицић, *Искушење – живети у колонији: Банатско Карађорђево (1920–1941): персонализована колонизација* (Банатско Карађорђево: Месна заједница; Житиште: Народна библиотека „Бранко Радичевић“, 2008), 48, 123.

<sup>40</sup> ИАЗ, Записници Општинског одбора Банатско Карађорђево 1925–1940.

листе једног крила Југословенске радикалске заједнице (ЈРЗ) јер је већинску листу ЈРЗ водио Илија Мачкић, добровољац из Петровића код Босанске Крупе. Стојан Ковачевић је том приликом добио 245 гласова, 9 мање од првопласираног (Илија Мачкић) и 8 мање од другопласираног (Василија Радаковића – Уједињена опозиција) на овим изборима. Међутим, ови избори су поништени због једног инцидента. На поновљеним изборима 24. јануара 1937. године Стојан Ковачевић је добио свега 122 гласа.<sup>41</sup> Исте године вратио се у Босну, у Саницу.<sup>42</sup> Да ли се та повратна сеоба у Босну догодила због дешавања на општинским изборима у Банатском Карађорђеу 1936–1937. године остало је тајна.

**Којо Пећанац** из Рашиновца код Босанског Петровца био је међу војницима 2. босанскохерцеговачке регименте која је октобра 1915. године у саставу 11. брдске бригаде 6. пешадијске дивизије пристигла са руског фронта на италијанско бојиште. У борби против италијанских јединица 2. босанскохерцеговачка регимента је 7. и 8. јуна 1916. године заузела и одбранила врх Монте Мелетеа у Алпима, што је посебно истакнуто у извештају команданта 11. бригаде, аустроугарског пуковника Браунфаута.<sup>43</sup>

Када се Којо Пећанац предао италијанској војсци у борбама на планинским врховима Алпа није познато. Као добровољац нашао се на списку Пивковог батаљона у јесен 1918. године.<sup>44</sup> Аустроугарски натпоручник, гимназијски професор из Марибора Људевит Пивко, 17–18. септембра 1917. године на тиролском делу рагишта у тзв. Карцанској афери покушао је да омогући пробој италијанским трупама и после неуспеха пробоја фронта дезертирао је са 200-300 аустроугарских војника. Пивков одред формиран је 16. октобра 1917. године у Верони и никада није био јединствена војна формација, него је деловао као низ специјалних извиђачких одреда на разним деловима фронта под командом официра Хрвата, Словенаца и Срба и у оквиру задатака које су им поверавали обавештајни одсеци италијанских армија.

Може се претпоставити да је Којо Пећанац деловао у оквиру ових извиђачких група које су се приближавале аустроугарским рововима и тражиле контакт са аустроугарским војницима јужнословенског порекла инсистирајући на њиховој предаји. По завршетку ратних збивања, као део ове војне формације он се нашао у близину логора Алтамура, а потом је пребачен у Бари и 11. фебруара 1919. године приспео је у Дубровник. Формацијски је био смештен у југословенски 29. пешадијски пук, стациониран у Боки которској и Црној Гори.

Пивкова легија пред укрцавање имала је 33 официра и 910 војника. У њој је било 637 Срба (68%), 178 Хрвата (18%) и 130 Словенаца (14%). Од официра било је 13 Хрвата, 12 Словенаца, 7 Срба и 1 Русин. Највише војника у јединици (412) било је из Босне и Херцеговине, из Хрватске и Славоније 180, из Бачке и Баната 89, из Далмације 87. Припадницима Пивковог батаљона, а међу њима и Који Пећанцу, Краљевина

<sup>41</sup> ИАЗ, Фонд 77, Среско начелство Јаша Томић (1924–1941), к. 1.

<sup>42</sup> М. Мицић, *Искушење – живети у колонији...*, 48.

<sup>43</sup> Бошко М. Бранковић, Милан Мицић, *Петровчани српски добровољци и њихово насељавање у Војводину: (1914–1941)* (Нови Сад: Сајнос: Удружење „Петровчани“, 2022), 131.

<sup>44</sup> Илија Петровић, *Верници ошацине: српски добровољци из прекоморских земаља у рајтовима 1912–1918* (Нови Сад: Удружење ратних добровољаца 1912–1918, њихових потомака и поштовалаца: Цветник, 1998), 421.

Срба, Хрвата и Словенаца признала је добровољачки статус 19. маја 1924. године.<sup>45</sup>

Током 20-их година XX века у оквиру колонизационе групе од око 30 породица из околине Босанског Петровца Којо Пећанац нашао се на Белој одаји, мајуру велепоседника Мора Тишлера 6 км удаљеног од Павлиша, села у близини Вршца. Као члан Управног одбора Аграрне заједнице у Павлишу уписан је 19. априла 1929. године. Аграрна заједница је била састављена од досељених српских добровољаца из околине Босанског Петровца и Невесиња. Јануара 1931. године постао је члан Надзорног одбора. Његов боравак на Белој одаји у привременом смештају потрајао је годинама – 27. и 28. фебруара 1930. године Скупштина Аграрне заједнице одржала се у његовом стану на Белој одаји.<sup>46</sup>

Своју кућу Којо Пећанац је градио у колонији Павлиш, на ободу старог села, у периоду између 1930. и 1932. године. Био је међу десет насељеника којима је 9. октобра 1932. године дат кредит за довршавање куће, уз напомену да „ако ови чланови не употребе суму новца за довршавање кућа заједница им убудуће неће дати никакав кредит“, што значи да су ранији кредити за градњу кућа употребљавани у друге сврхе – исхрану породица, набавку хране, семена и алата, градњу помоћних зграда у домаћинству.

У невеликој колонији на крају села Којо Пећанац био је један од материјално бољестејећих досељеника, односно досегао је у 30-им годинама, у другој деценији колонизације, егзистенцијални минимум. Када је 1934. године надљивано земљиште колонистима, добио је 8 к. ј. земљишта у једној парцели што је знатно олакшавало рад на земљи. Коначно, 1939. године располагао је са два коња, што му је омогућавало самосталну обраду земље, кравом која је обезбеђивала основну исхрану деце у породици, свињама и свим неопходним радилима за обраду земљишта – запрежним колима, плугом, дрљачом и копачицом.<sup>47</sup>

Као и сви колонисти, Којо Пећанац је исказивао солидарност у тешким тренуцима других досељеничких породица. Када је јануара 1931. године преминуо **Никола Јањић**, добровољац из Америке, из Врточа, насељен у Павлишу, на своје име узео је кредит од 350 динара за трошкове његове сахране, а када је Николин 28-годишњи син Милош ушао у Аграрну заједницу, преузео је ово дуговање.<sup>48</sup>

**Лазар Лазо Рашета** родио се 1893. године у селу Баштри код Босанске Крупе и био је потомак личких досељеника у околину Босанске Крупе из околине Доњег Лапца који су ту купили земљу после аустроугарске окупације Босне и Херцеговине 1878. године. Међу масом Личана почетком XX века кренуо је пут Сједињених Америчких Држава у потрази за послом. У Чикагу се налазио Јован Рашета који га је позвао да дође у САД. Он се у америчкој документацији о европским мигрантима водио као његов отац, иако се Лазаров отац звао Стеван. Вероватно је у питању био близак сродник који се представљао као отац да би лакше омогућио Лазару Рашети да уђе у САД, где му је обезбедио стан и посао у Чикагу.

Пре поласка у Америку Лазар Рашета је боравио у Шибенику, вероватно на неким пословима у шибенској луци који су требали да му обезбеде новац за бродску

<sup>45</sup> Bogumil Hrabak, *Jugosloveni zarobljenici u Italiji i njihovo dobrovoljačko pitanje: 1915–1918* (Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za istoriju, 1980), 181–191.

<sup>46</sup> АВ-119-70 Павлиш.

<sup>47</sup> Б. Бранковић, М. Мицић, *н. г.*, 161, 182.

<sup>48</sup> АВ-119-70 Павлиш.

и железничку карту и трошак за пут у Чикаго. Лазо Рашета је преко Атлантског океана кренуо из немачке луке Бремен, где је вероватно стигао железницом. Брод „Принц Фридрих Вилхем“ у којем се налазио дошао је у њујоршку луку 12. јуна 1911. године. Према подацима америчких имиграционих власти, Лазар Рашета је био висок 173 сантиметра и поседовао је у тренутку уласка у САД 23 долара.<sup>49</sup>

Међу добровољце српске војске Лазар Рашета је ушао привучен масовним покретом пријављивања Срба из Аустроугарске у САД. Пријављивање се вршило под утицајем српске војне мисије на челу са потпуковником Миланом Прибићевићем, а тачан датум уписа је 18. новембар 1917. године.<sup>50</sup> Са собом из Америке у Тунис на обуку носио је гусле, који су прошле и Солунски фронт и чувају се код његових потомака у Банатском Карађорђеву. Где и од кога је Лазар Рашета научио да пева уз гусле у Америци није познато. Приликом пробоја Солунског фронта показао је изузетну храброст и одликован је највишим српским војним одликовањем Карађорђевог звездом.<sup>51</sup>

**Ђуро Ромић** из Орашког Брда код Босанског Петровца доселио се 1922. године на Белу одају, на имању Мора Тишлера, 6 км удаљену од банатског села Павлиша код Вршца. Са породицом је остао да живи десет година у привременом смештају у зградама велепоседничког добра. Тешки услови живота, мала деца и болести које су владале у породици натерали су га да 28. фебруара 1931. године поднесе оставку на место члана Управног одбора Аграрне заједнице у колонији у формирању јер „не може више водити дужности пошто су му отац и жена болесни, а деца нејака и слаба“. Из овог дела записника Аграрне заједнице виде се његове бриге: болест у породици, мала деца, стар отац који се доселио са њим из Босне у сасвим различиту средину, лоши и несигурни услови живота. Када је 1935. године добио земљишни додатак од 2 к. ј, Ђуро Ромић је имао седмочлану породицу и на основу два мушка детета добио је повишицу од по 1 к. ј. земље.

Управни одбор Аграрне заједнице у Павлишу 28. јула 1930. године тражио је грађу за куће потребне за седморицу насељеника међу којима је био и Ђуро Ромић, који је тада имао 37 година. Према извештају Аграрне заједнице од 21. јуна 1930. године он је купио 10.000 комада цигле за градњу куће, што говори о човеку који је градио кућу од тврдог материјала, за разлику од већине колонистичких кућа које су грађене од набијене земље – набоја. Притом се задужио за градњу куће, односно градио је на кредит, и 10. октобра 1932. године на Скупштини Аграрне заједнице у колонији тражио је „да нам се изађе у сусрет у овим тешким дуговима код фабрике цигаља у Уљми и дрвене грађе Браће Георгијевић јер смо се задужили за наше куће“. Кућа коју је градио није била довршена ни у јесен 1932. године – 9. октобра 1932. године додељен му је кредит за довршење куће.

Колонисти у Павлишу куће су изградили на ободу насеља, у његовом продужетку. По подацима од 28. децембра 1936. године 11 колонистичких кућа налазило се под бројевима 512–520. Породица Ђуре Ромића живела је у кући број 520.<sup>52</sup> У колонистичкој улици куће је изградило још 8 колониста из околине Босанског Петровца, 2 из околине

<sup>49</sup> Дигитална архива Елис острва. <https://www.statueofliberty.org/statue-of-liberty/> (приступљено 10. јануара 2025); <https://www.history.com/topics/immigration/ellis-island> (приступљено 10. јануара 2025).

<sup>50</sup> Предраг М. Вајагић, Дејан М. Маодуш, Владимир М. Павлов, *Амерички Срби добровољци српске војске у Великом рајћу* (Бачка Паланка: Друштво наставника историје Бачке Паланке, 2024), 589.

<sup>51</sup> М. Мицић, *Искушење – живети у колонији...*, 9.

<sup>52</sup> АВ-119-70 Павлиш.

Невесиња и 1 колониста са Баније. Комшије-земљаци међусобно су се помагали у раду и животу на новом простору и заједнички су живели своје слободно време.

У другој половини 30-их година XX века Ђуро Ромић је почео материјално да јача. У 1937. години обрађивао је 14 к. ј. и 263 кв. хв. земљишта, а 15. маја 1939. године донесена је експропријациона одлука којом је коначно постао власник земљишта.<sup>53</sup> Материјални раст породице осетио се од 1934. године, када су располагали са 2 коња, кравом и свињом, што је омогућавало самостално обрађивање земље и довољно хране за породицу. Породица Ромић је 1939. године располагала основним пољопривредним оруђима, попут запрежних кола, плуга, дрљаче и копачице, док је у сточном фонду имао два коња, краву и свиње. У колонији је била само једна сејачица коју су наизменично користили сви колонисти.<sup>54</sup> Седамнаест година требало је Ђури Ромићу да обезбеди минималну егзистенцију за породицу. Тада је имао 46 година.

**Илија Ђулибрк** је пореклом из места Отока, код Босанске Крупе, и према америчким подацима рођен је 1889. године. Држава порекла, према подацима са острва Елис на улазу у њујоршку луку, била је Аустрија. Последње место боравка село Главица, код Босанске Крупе. Са брода „Линколн“, који је пловио на релацији Хамбург–Њујорк, искрцао се 14. марта 1913. године. Имао је 24 године, висок 176 центиметара, смеђе косе и очију, ожењен. Вероватно је пре пута у САД неко време је радио у Немачкој као физички радник да би скупио новац за пут.

Место у које је по ступању на америчко тло кренуо било је Гери у Индијани које се у прве две деценије XX века интензивно развијало. Тамо га је чекао рођак Симо Вајагић, који је живео на адреси улица Филмор број 321 (321 Fillmore Street). Реч је о делу града намењеном становништву нижег економског статуса. Типски грађене куће били су блокови за смештај радника где је више људи боравило у једном стану. Недалеко од наведене улице, ка северу, налазила се велика железничка станица, индустријски и лучки комплекс на обалама језера Мичиген. Постоји могућност да је Илија Ђулибрк тамо био запослен као физички радник или радник у великој железари у Герију.<sup>55</sup>

Као добровољац Илија Ђулибрк се пријавио у српску војску 3. марта 1918. године, вероватно у Герију.<sup>56</sup> Одавде је велика група добровољаца отишла у српску војску, прво на обуку у Бизерту, у Тунису, а потом на Солунски фронт. По завршетку рата добио је земљиште на велепоседу грофа Ендреа Чекоњића у близини немачког села Честерег, где је на једном од мајура, Пал мајуру, основано највеће добровољачко насеље у Краљевини Југославији – Банатско Карађорђево. У насељу је надељено 1.026 породица, од којих су 45 биле из околине Босанске Крупе, а међу њима и породица Илије Ђулибрка.<sup>57</sup>

Од свог доласка Илија Ђулибрк је желео да прошири имање, јер близу 9 к. ј. земљишта није било довољно за издржавање деветочлане породице. Зато је 1. августа 1936. године заменио земљу коју је имао у Босни са Марком Вајагићем, који је добио

<sup>53</sup> ИАЗ-99-70 Павлиш.

<sup>54</sup> АВ-119-70 Павлиш.

<sup>55</sup> Дигитална архива Елис острва  
<https://www.statueofliberty.org/statue-of-liberty/> (приступљено 10. јануара 2025);  
<https://www.history.com/topics/immigration/ellis-island> (приступљено 10. јануара 2025).

<sup>56</sup> П. Вајагић, Д. Маодуш, В. Павлов, *н. г.*, 625

<sup>57</sup> Детаљније код: М. Мицић, *Искушење – живети у колонији...*

земљу у Банатском Карађорђеву, али се није населио. Том приликом упућен је допис надлежним аграрним властима који гласи:

„Вајагић Тодора Марко у свом родном месту Бањани, општина Отока, ср. Бос. Крупа поседујемо око 400 дулума земље од којих  $\frac{1}{4}$  припада на моје име и моју породицу па како ја исту некретнину не могу под повољним условима уновчити, нити отуђити, насељавањем на добровољачку земљу и ову своју властиту не бих могао обрађивати, у родном месту где ми се налази и где имам куће и остале зграде, на добровољачкој земљи све бих то морао изнова подизати и тако насељавањем на добровољачку земљу био би нарочито оштећен.

Ја пак Ђулибрк Анте Илија као добровољац стално сам насељен на своју добровољачку земљу у Банатском Карађорђеву са женом и 7 малолетне деце од којих 6 синова, овде сам подигао кућу и све остале зграде. У свом родном месту поседујем своје властите некретнине које лисно не могу обрађивати, а услед опште познате привредне кризе не могу да их продам тако да ми је властита земља више на терету него што имам користи“<sup>58</sup>

Као и други насељеници, Илија Ђулибрк је пролазио тежак период прилагођавања новом месту живљења, а догађале су му се и невоље које су угрожавале опстанак његове породице. Парцела од 5 к. ј. земљишта налазила се у близини Ђула мајура у околини Банатског Карађорђева. На седници Општинског одбора 30. јануара 1932. године наведена је његова молба у којој се каже да је на Ђула мајуру запушен артерски бунар и да је током 1931. године пукла цев у земљи која топи 5 к. ј. његове земље, односно све земљиште засејано пшеницом. Општински одбор донео је одлуку да се бунар на Ђула мајуру поправи јер је „од велике важности за цело село у погледу снабдевања са пијаћом водом грађанства за време пољских радова, а другога, што других начина нема да се та вода заустави или гдегод одведе“<sup>59</sup>. Очигледно, бунар на мајуру био је у близини њиве Илије Ђулибрка, што је у време пољских радова током године било значајно јер су се он и породица могли освежавати хладном пијаћом водом. Међутим, пуцање цеви артерског бунара Илију Ђулибрка довело је у невољу.

\* \* \*

За Србе из Босанске Крајине учешће у Првом светском рату у српској војсци било је најважнији догађај у животу који им је одредио потоњу животну судбину. Промена униформе и државе за коју су се борили била је њихов колективни и лични чин којим су се опредељивали у светском рату за српску војску и српску националну идеју. У југословенској краљевини они су током две деценије прешли трновит пут током ког су се борили на простору свог насељавања за пуку егзистенцију: за кров над главом, здравље породице и довољно хране. Без пољопривредних радила, семена, стоке и познавања обраде земљишта, у привременом смештају који је производио масовну смртност деце и жена, са добијеним земљиштем у закуп, а не у власништво, нежељени на простору на који су дошли, колонисти су током своје две колониистичке

<sup>58</sup> ИАЗ-99-75 Банатско Карађорђево.

<sup>59</sup> ИАЗ, Записници Општинског одбора Банатско Карађорђево за 1932. годину.

деценије градили паралелно своја домаћинства, јавне зграде и институције у новим насељима показујући велики витализам и упорност, биолошку и личну снагу и свест о својој мисији чувара југословенске државе у бачкој равници. Огромне животне енергије, нарушене ратним дешавањима и тегобном колонизацијом, колонисти из Босанске Крајине су у Војводини пред Други светски рат успели да изграде своја домаћинства, да се науче обради земље и почну да се прилагођавају животу у равници. Окупација 1941. године и репресалије које су уследиле, расељавање и прогони утицали су на то да се прекине тек започити процес њиховог материјалног уздицања и акултурације у односу на простор насељавања.

Објављени и необјављени извори:

Архив Војводине Нови Сад

Фонд 98 Комисија за ликвидацију аграрне реформе Нови Сад

Фонд 115 Савез аграрних задруга С.О.Ј.

Фонд 119 Савез аграрних заједница за Банат

Фонд 126 Краљевска банска управа Дунавске бановине

Архив Месне канцеларије Банатско Аранђелово

Архив Удружења ратних добровољаца 1912–1918, њихових потомака и поштовалаца Београд

Историјски архив Зрењанин

Фонд 77 Среско начелство Јаша Томић (1924–1941)

Фонд 99 Комисија за ликвидацију аграрне реформе Петровград

Записници Општинског одбора Банатско Карађорђево 1925–1940.

Приватна архива Милоша Вујичића Нови Сад

Записи Илије Шуњеке, свеске 2–6 (необјављени рукопис), Сириг

Приватна архива Михаила Бајића Нови Сад

Литература:

Бранковић, Бошко, Мицић, Милан М. *Петровчани српски добровољци и њихово насељавање у Војводину: (1914–1941)*. Нови Сад: Сајнос: Удружење „Петровчани“, 2022.

Вајагић, Предраг М., Маодуш, Дејан М., Павлов, Владимир М. *Амерички Срби добровољци српске војске у Великом рајху*. Бачка Паланка: Друштво наставника историје Бачке Паланке, 2024.

Вакањац, Милан. *Немојте нас заборавити: ратни дневник српског официра добровољца у Првом светском рату*. Београд: Институт за савремену историју: Удружење ратних добровољаца 1912–1918, њихових потомака и поштовалаца, 2000.

Мицић, Милан. *Искушење – живети у колонији: Банатско Карађорђево (1920–1941): персонализована колонизација*. Банатско Карађорђево: Месна заједница; Житиште: Народна библиотека „Бранко Радичевић“, 2008.

Мицић, Милан. *Развишиак нових насеља у Банату (1920–1941)*. Нови Сад: Војвођанска академија наука и уметности, 2013.

Мицић, Милан. *Незайамљена дивљака: српски добровољци у Русији: 1914–1918*. Ново Милошево: Банатски културни центар, 2016.

Мицић, Милан, Денда, Далибор. *Сириг – корени, настанак*. Сириг: Удружење ратних добровољаца 1912–1918, њихових потомака и поштовалаца „Видовдан“, 2017.

Мицић, Милан. *Колонија Банатски Душановац (1921–1941)*. Житиште: Библиотека „Бранко Радичевић“, 2021.

Петровић, Илија. *Верници оцаџдине: српски добровољци из прекоморских земаља у рајовима 1912–1918*. Нови Сад: Удружење ратних добровољаца 1912–1918, њихових потомака и поштовалаца: Цветник, 1998.

Hrabak, Bogumil. *Jugosloveni zarobljenici u Italiji i njihovo dobrovoljačko pitanje: 1915–1918*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za istoriju, 1980.

Интернет извори:

<https://www.statueofliberty.org/statue-of-liberty/> (приступљено 10. јануара 2025)

<https://www.history.com/topics/immigration/ellis-island> (приступљено 10. јануара 2025)

MILAN MICIĆ

Matica srpska Novi Sad

**THE SERBIAN VOLUNTEERS  
FROM THE BOSNIAN KRAJINA COLONISTS  
IN VOJVODINA (1914–1941) – LIVES, DESTINIES**

**Summary**

The paper is about the Serbs from Bosnian Krajina – the volunteers of the Serbian army and the colonists who settled in the areas of Vojvodina after the Great War (1914–1918). The research goes towards micro-history, towards a man whose life was affected by the great historical upheavals of the First World War, post-war changes in states and borders, and who participated as a colonist in the colonization of the so-called “northern regions” (Banat, Bačka, Srem, Slavonia, Baranja) organized by the Kingdom of Yugoslavia. The paper sheds fragmentary light on the lives of the volunteers and colonists from the vicinity of Drvar, Livno, Glamoč, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac who moved to the villages of Banat and Bačka: Banatski Dušanovac, Sirig, Banatsko Novo Selo, Čurug, Banatsko Karadordevo and Pavliš.

**Keywords:** Bosnian Krajina, Serbs, America, Austrian-Hungarian army, Russia, volunteers, Banat, Backa, colonization, new settlements, land, house, family, bread, diseases.